

Michaela Č o r n e j o v á (Brno)

ŽIVOTNÍ JUBILEUM BRNĚNSKÉ ONOMASTIČKY

V letošním roce se dožívá významného životního jubilea profesorka Filozofické fakulty brněnské Masarykovy univerzity, Jana Pleskalová. V naší republice je jednou z mála odbornic a odborníků, kteří získali své vědecko-pedagogické tituly na základě obhájených prací z oblasti onomastiky; studie a články z toponomastiky a antroponomastiky jsou ostatně podstatnou měrou zastoupeny v její dosavadní publikační činnosti.

Jana Kýrová se narodila prvního únorového dne roku 1949 v Brně. Jihomoravské metropoli a zejména její části zvané Staré Brno, pyšící se dominantou baziliky Nanebevzetí Panny Marie, zůstala věrná dodnes. Do kontaktu s univerzitním prostředím přišla v roce 1967, kdy jako osmnáctiletá zahájila studium na Filozofické fakultě brněnské univerzity, tehdy University Jana Evangelisty Purkyně. Během studia oborů čeština a latina formovali její pohled na jazyk vědecké a pedagogické osobnosti jako Arnošt Lamprecht, Radoslav Večerka, Dušan Šlosar nebo Antonín Bartoněk. Pro zasvěcené je už z výčtu jmen zřejmé, že právě tito učitelé přispěli podstatnou měrou k jejímu hlubokému vztahu k diachronní jazykovědě, v níž má brněnská lingvistika dlouholetou tradici. Ze dvou studovaných oborů mladou adeptku lingvistiky zaujala více bohemistika, zejména onomastika, jež se právě v průběhu 70. let profilovala jako subdisciplína jazykovědná. Její zájem o onomastiku podnítil přední český onomastik Rudolf Šrámek, zaměstnaný toho času na brněnské pobočce Ústavu pro jazyk český ČSAV, avšak spolupracující externě i s Filozofickou a Pedagogickou fakultou brněnské univerzity. Své studium absolvovala v r. 1972 na oboru český jazyk na základě úspěšně obhájené diplomové práce z onomastiky s názvem *Pomístní jména na Ivančicku*. Formálně byl vedoucím práce Jan Chloupek, fakticky však vznikla pod vedením Rudolfa Šrámka.

Ve stopách onomastiky pokračovala Jana, tehdy už Pleskalová, i po ukončení řádného studia. O rok později získala na téže fakultě, na níž absolvovala, titul PhDr., a to opět na základě práce z onomastiky s názvem *Mikrotoponymie na Ivančicku (příspěvek ke studiu pomístních jmen na Moravě s bibliografií moravské mikrotoponomastiky v letech 1918-1970)*. O další rok později, v r. 1974, nastoupila do brněnské pobočky dialektologického oddělení akademického Ústavu pro jazyk český, a stala se tak součástí týmu školených dialektologů, kteří zpracovávali základní dílo české dialektologie *Český jazykový atlas*. Vedle aktivní účasti na nářečním výzkumu a následném zpracovávání hesel do prvních tří svazků atlasu pokračovala ve spolupráci s Rudolfem Šrámekem na tehdejší výzkumu českých pomístních jmen (anoikonym). Při zpracování anoikonymického materiálu z Moravy a Slezska, shromažďovaného dotazníkovým výzkumem probíhajícím od 60. do 80. let 20. století, zúročila Jana

Pleskalová své dosavadní zkušenosti získané prací s nářečím materiálem. Těžiště její badatelské práce se postupně přenášelo do oblasti onomastiky, avšak úzký vztah k nářečí zůstal přítomen téměř ve všech onomastických statích ze 70. a 80. let. Spolu s Rudolfem Šrámkem vytvořili tandem, jenž se aktivně účastnil tehdejších československých onomastických konferencí či seminářů a který se především podílel na zpracování rukopisného *Indexu hesel Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*.

Výsledkem intenzivního kontaktu už etablované onomastičky s pomístními jmény bylo obhájení kandidátské práce s názvem *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* v r. 1989. Práce vydaná později knižně (v r. 1992) podává ucelený popis struktury pomístních jmen. Vychází zvláště z Dokulilovy slovotvorné teorie a z výsledků české a slovenské onomastické teorie, konkrétně modelové teorie slovenského onomastika Vincence Blanára, kterou na česká toponyma adaptoval Rudolf Šrámek. Představuje základní metodologickou příručku pro zpracování pomístních jmen a v současnosti je – spolu s výše uvedeným *Indexem hesel* – oporou při zpracování *Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*.

Během působení v Ústavu pro jazyk český ČSAV Jana Pleskalová externě přednášela (v letech 1985–1990) na Pedagogické fakultě brněnské univerzity, v letech 1984–1992 se podílela rovněž jako lektorka češtiny na Letní škole slovanských studií pořádané na Filozofické fakultě a dodnes pravidelně každý rok nabízí pro zahraniční účastníky letního kurzu češtiny poutavou přednášku o osobních jménech v češtině nebo o vývoji pravopisu či dějinách bohemistiky.

Zlomem v odborném působení byl pro Janu Pleskalovou rok 1993, kdy po 18. letech strávených v ČSAV přešla na Ústav českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Zde se zaměřila badatelsky i pedagogicky na historický vývoj češtiny, a tak se stala nejdříve mladší kolegyní, později následovnicí profesora Dušana Šlosara. I nadále však zůstala věrná onomastice a vlastní jména představovala na univerzitní půdě nejen předmět jejího bádání, ale také její výuky. Z intenzivního výzkumu pomístních jmen se těžiště její pozornosti postupně přesunulo k antroponymům, jejichž zkoumání spojila s diachronním pohledem. Shromáždění korpusu dokladů nejstarších českých antroponym (z období 9. –13. století) a jejich analýza daly v 90. letech vzniknout několika studiím o vybraných typech osobních jmen, článkům o rekonstrukci a funkci hypokoristik v nejstarší fázi vývoje češtiny a následně pak habilitační práci *Tvoření nejstarších českých antroponym*, obhájené v r. 1996 na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a vydané o dva roky později knižně (*Tvoření nejstarších českých osobních jmen*). Jana Pleskalová v ní uplatňuje opět strukturální pohled na propriální materiál a publikace tak představuje zásadní dílo zachycující principy tvoření osobních jmen v nejstarší době. Spolu s monografií J. Svobody (*Staročeská osobní jména a naše příjmení*; Praha 1964) tak v relativní úplnosti zachycuje jak repertoár staročeských antroponym, tak slovotvorné zásady,

kteře se uplatňují při jejich vzniku. Obě monografie Jany Pleskalové patří k základním dílům současné lingvisticky orientované onomastiky. Specifikům tvoření proprií se věnuje i v r. 2000 publikovaná studie *O tzv. parasystému*, v níž Jana Pleskalová doplňuje a zpřesňuje právě na nejstarších antroponymech teorii parasystému, rozvitou dříve Dušanem Šlosarem na základě lexikologických teorií Igora Němce. Podstatou této slovtvorné teorie je pojetí proprií (a také termínů a expresiv) jako sekundární soustavy na pozadí základního systému apelativ, která je charakteristická specifickými slovtvornými pravidly (např. využitím periferních nebo neproduktivních formantů při derivaci, volnějším spojováním základů při kompozici apod.).

Na Filozofické fakultě se Jana Pleskalová pedagogicky věnuje nejen historické mluvnici češtiny a vývoji spisovné češtiny pro posluchače bohemistiky, ale také výuce staré češtiny pro posluchače některých historických oborů. Těchto předmětů se postupně ujímá po svém učiteli Dušanu Šlosarovi, od něž s vyučovanými předměty přebírá také roli pedagoga náročného na píli a znalosti studentů. Pro potřeby posluchačů nelingvistických oborů vydává přepracované a doplněné Šlosarovo skriptum *Stará čeština pro nefilology*. Začíná vyučovat i onomastiku: pro bohemisty a posluchače oboru pomocných věd historických a archivnictví vypisuje přednášku s tematikou historické toponomastiky, pro posluchače celé fakulty výběrový kurz s názvem *Vlastní jména osobní v češtině*, patřící i v současnosti k mimořádně hojně navštěvovaným. V obou přednáškách zúročuje své bohaté zkušenosti s materiálem jmen pomístních i osobních. O oblibě onomastických seminářů svědčí i značný počet studentů volících onomastická témata pro své diplomové bakalářské a magisterské závěrečné práce.

Roku 1999 se Jana Pleskalová ujala vedení Ústavu českého jazyka a jako jeho vedoucí působí dodnes. Konec 90. let a změny ve financování vědy a výzkumu postavily vědecké instituce, a tudíž i univerzity do zcela nové situace. Jakožto vedoucí ústavu se v ní Jana Pleskalová velice rychle zorientovala a pochopila nezbytnou nutnost aktivit souvisejících s projektovou a grantovou činností. Sama se stala – už jako profesorka českého jazyka, již byla jmenována v r. 2003 – řešitelkou dvou mezinárodních grantů. Jedním z nich byla spolupráce s badateli vídeňské univerzity, jež vyústila ve vydání cenné dvojjazyčné monografie o počátcích výuky češtiny v Rakousku s názvem *Vídeňský podíl na počátcích českého národního obrození; J. V. Zlobický (1743–1810) a současníci: život, dílo korespondence*, která vyšla v r. 2004. Spolupráce s kolektivem složeným z českých a rakouských literárních vědců a lingvistů vtáhla Janu Pleskalovou do období konce střední češtiny a počátků češtiny obrozenské. Monografie vzešly i z dalších dvou ukončených grantů, jejichž (spolu)řešitelkou byla: jako jedna z editorek a jako autorka obzvláště ceněných hesel z oblasti onomastiky (např. *Parasystém*, *Jména vlastní – třídění*, *Jméno po chalupě*, *Jméno pomístní* a další) přispěla ke vzniku *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002) sestaveného převážně brněnskými lingvisty, editorsky a autorsky se rovněž podílela na

monografii *Kapitoly z dějin české jazykové bohemistiky* (2007), do níž přispěla kapitolami o historické gramatice a vývoji spisovné češtiny, zčásti i o pravopisu. Právě v této kapitole na základě přímé práce s prameny reviduje dlouhodobě tradovanou polopravdu o českých termínech nabodeníčko dlouhé a krátké a jejich původu ve spisu *Orthographia Bohemica*, přisuzovaném Janu Husovi. V současné době je spoluřešitelkou projektu *Výzkumné centrum vývoje staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů po současný stav)*, v němž se badatelsky zaměřuje na vývoj českých grafických systémů, a podílí se na velkém výzkumném záměru brněnské Filozofické fakulty *Středisko pro interdisciplinární výzkum starých jazyků a starších fází jazyků moderních*, pod jehož hlavičkou publikuje studie o vývoji české antroponymické soustavy od nejstarších dob až po současnost.

V rámci zahraniční spolupráce jezdí Jana Pleskalová přednášet na bohemistická či slavistická pracoviště evropských univerzit. Zmiňme zvláště oblíbené Řezno a Neapol, nechyběly ani pobyty v Greifswaldu, Vídni, Krakově, Lipsku a Vratislavi. O mezinárodním uznání v oboru onomastiky svědčí i výzvy ke spolupráci na zahraničních onomastických publikacích encyklopedického charakteru, jako např. na světové onomastické encyklopedii *Namenforschung – Name Studies – Les noms propres* (heslo *Morphologie und Wortbildung der Flurnamen. Slavisch*), na polské onomastické encyklopedii *STowiańska onomastyka* (heslo *Jména slovanská*) a na monografii *Europäische Personennamensysteme* (studie o systému českých osobních jmen *Das tschechische Personennamensystem*). Jana Pleskalová je členkou redakční rady českého onomastického periodika *Acta onomastica*, Jazykovědného sdružení ČR, členkou dvou oborových rad a vědecké rady FF MU.

O všestranných schopnostech Jany Pleskalové svědčí dlouholeté vedení ústavu, četné články, studie, monografie a recenze (kompletní bibliografie je dostupná on-line na http://www.phil.muni.cz/cest/lide/pleskalova_publicace.html) a rovněž úspěchy pedagogické – během posledních tří let dovedla k ukončení studia a úspěšnému obhájení doktorských prací s diachronní a onomastickou tematikou tři své studentky.

U příležitosti životního jubilea Jany Pleskalové vydali její žáci a kolegové sborník s názvem *Jazyk a jeho proměny* (Brno, 2008), jímž chtějí vzdát hold disciplínám, k jejichž prohloubení jubilatka přispěla. Věříme, že další roky přinesou ještě mnoho dalších přínosných výsledků jejího badatelského úsilí. K němu jí přejeme dostatek neutuchajícího elánu a touhy naplňovat své cíle a představy.